

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 18 4 ● 2019

Oehoe, Amsterdamse

Archeologische vondsten in de Van Limburg Stirumvallei

Hans Vader had niet alleen een grote passie voor vogels, maar ook voor de historie van de Amsterdamse Waterleidingduinen, in het bijzonder de archeologie.

Bij een vondst van middeleeuwse oehoebotten kwamen beide passies samen.

● Oehoe. Tekening: Jos Zwarts.

● Bekken en dijbeen van oehoe uit AWD. Foto: Wim Kuijper.

In de Amsterdamse Waterleidingduinen is in 1994/1995 het zuidwestelijke deel van het Van Limburg Stirumkanaal gedempt om zo de natuurlijke grondwaterstanden in het zuidelijke deel van de AWD te herstellen. Ik was heel benieuwd om te zien wat deze grote ingreep voor de vogelstand zou betekenen en heb de ontwikkelingen daarna gevolgd. Er was veel dynamiek zo dicht bij zee: tijdens de demping zijn enkele kleine poeltjes aangelegd, maar die stoven binnen een jaar al weer dicht.

Onverwachte ontdekking

Tijdens het dichtstuiven van zo'n poel werden daarnaast (waar het stoof) diepere ongestoorde grondlagen zichtbaar, waaronder een middeleeuwse akker. Hierop lagen aardewerken scherven uit de jaren 600-1000; vooral Karolingisch en lokaal kogelpotaardewerk. Maar ook botten van o.a. edelhert (*Cervus elaphus*), die destijds als slachtafval op de akker terecht moet zijn gekomen. Mijn interesse was gewekt en ik ben hier blijven speuren.

Naast deze akker kwamen harde lagen tevoorschijn bestaande uit kalkgyttja. Kalkgyttja is een kalkrijke laag, die meer dan 1000 jaar geleden gevormd werd in een ondiepe poel die door verdamping vrij snel is opgedroogd. In zo'n poel groeiden destijds onder meer kranswieren die de aanwezige kalk in het water bonden en bij het afsterven een modderig kalklaagje op de bodem vormden.

Vee- en vogelsporen

In de kalkgyttja zag ik vele honder-

‘nieuw’ voor de Waterleidingduinen

● Er stuift een bosbodem bloot. Foto: Hans Vader.

den pootsporen van vooral runderen. Deze poel was rond het jaar 1000 dus als drinkplaats gebruikt door vee. Dat wijst op de nabijheid van een boerderij of nederzetting. Ook andere dieren hebben van deze drinkplaats gebruik gemaakt, want we vonden sporen van (wild) zwijn (*Sus scrofa*) en ree (*Capreolus capreolus*), en ook van vogels, zoals eenden, meeuwen, grote en vele kleine steltlopers, zoals pleviertjes en strandlopers. Deze sporen zijn goed bewaard gebleven als een soort gipsafdrukken. Kennelijk is de kalkgyttja na het belopen door de dieren zeer snel opgedroogd en hard gebakken in de zon. Kort daarna is deze laag overstoven door de jonge

duinen en goed bewaard gebleven onder minstens vijf meter zand.

Unieke vondsten

Tijdens het graven van het Van Limburg Stirumkanaal rond 1890 is het vrijkomende zand ten westen hiervan gestort. Het oorspronkelijke zand – 1e stort – lag er dus nog en dit werd in 2006-2007 gebruikt om het laatste deel van het kanaal te dempen. Na de graafwerkzaamheden werd het terrein aan de weergoden overgelaten. Dat betekende dat het vooral met harde wind flink ging stuiven.

Niet ver onder het oude maaiveld stoven ook hier harde kalkgyttjavelddjes bloot, met daarop honder-

den poelslakjes (*Lymnaeidae*). De grondwaterstand was rond het jaar 1000 circa vijf meter hoger dan nu. Ook hier had dus een ondiep meertje gelegen, dat snel verdampte en overstoven was geraakt. Ik vond ook vele honderden langwerpige slakkenhuisjes, die ik liet zien aan Wim Kuijper, archeoloog van de Universiteit van Leiden en vrijwillig schelpen- en slakkenonderzoeker in de AWD.

Zeldzame slakken

Toen Wim de slakjes bekeek, werd hij enorm enthousiast en vroeg waar ik ze gevonden had, want het bleken zeldzame grote clausilia's (*Alinda biplicata*) te zijn, ook wel

● Links oehoebekken uit AWD en rechts oehoebekken uit collectie GIA. Foto: Jörn Zeller.

● Er stuift een mogelijke akker bloot op eerste stort. Foto: Hans Vader.

regenslakken genoemd, die nog niet eerder als fossiel in de AWD waren gevonden. Deze slakjes komen vooral voor in goed ontwikkelde oude ongestoorde (oer)bossen. Anders dan de naam doet vermoeden zijn de huisjes slechts ca. 17 mm lang en 2-3 mm breed. Een oerbos verwachtte ik hier niet, maar later klopte het toch enigszins. Want wat bleek?

Na een periode met flinke verstuingen vond ik hier merkwaardige hoopjes die niet wegstoven. Het bleken boomstronken te zijn: vooral berken (*Betula species*), en ook es (*Fraxinus excelsior*). Uiteindelijk

zoek. En ja, na enige tijd meldde hij dat hij inderdaad het door hem verwachte slakje - het bijenkorfje (*Spermodea lamellata*) - had gevonden, en ook andere inmiddels in de duinen uitgestorven slakjes zoals donkere torenslak (*Merdigera obscura*) en gladde clausilia (*Cochlodina laminata*). Deze soorten komen tegenwoordig alleen voor in Zuid-Limburg.

Bosbodem met botten...

Na een periode met veel harde wind kwamen donkere grondlagen aan de oppervlakte. Het bleek een bosbodem te zijn, dooraderd met

restpopulatie (Van der Spek & Van Straaten, 2017).

Tijdens één van Wims verzamelacties vond hij in 2016 ook enige grotere botten en hij vermoedde dat het om een edelhert zou gaan. Toen hij deze botten aan zijn collega's liet zien, bleek het tot hun verbazing een linker voorpoot van een bruine beer (*Ursus arctos*) te zijn. Dit was zo'n unieke vondst dat de Universiteit de botten liet dateren: ongeveer uit het jaar 900 (tussen 880-970 na Chr.).

Dat betekent dat ook de bosbodem en de botten van de dieren die hieruit gepeuterd zijn ongeveer uit dezelfde middeleeuwse periode afkomstig zijn. Wim heeft over de bruine beer geschreven in vakbladen, en ook landelijke en lokale pers namen dit bericht over.

Wim vermoedde dat hier ook andere nóg zeldzamere slakjes konden voorkomen en begon een onderzoek.

kwamen tientallen boomstronken en ook omgevallen bomen te voorschijn met een dikte tussen circa 25 en 50 cm. Hier had dus een halve hectare bos gestaan. Een oerbos was het niet (dan zouden het andere bomen moeten zijn), maar het hoge kalkgehalte van de omgeving zorgde voor ideale omstandigheden voor de ontwikkeling van een populatie grote clausilia's.

Wim vermoedde dat hier ook andere nóg zeldzamere slakjes konden voorkomen en begon een onder-

boomwortels. Hier vond ik botten van wild zwijn, edelhert en ree. Wim vond tijdens het uitzeven van zand niet alleen schelpjes, maar ook kleine botjes van muizen, zoals bosmuis (*Apodemus sylvaticus*) en Noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*). Deze laatste werd al lange tijd als uitgestorven in de AWD beschouwd. Eind 2016 werden echter tijdens een muizeninventarisatie enige Noordse woelmuizen gevangen in de AWD, die wijzen op het bestaan van een kleine

Het werd nog leuker

Toen ik op een dag begin 2017 weer een ronde liep in de Van Limburg Stirumvallei vond ik een bot dat maar een paar centimeter boven de bosbodem uitstak. Ik zag dat het een kwetsbaar vogelbot was en heb het voorzichtig uitgegraven. Het leek mij een (deel van een) beken van een grotere vogel, maatje reiger. Met mijn vingers tastte ik de grond rond het beken af en vond 10 centimeter dieper een bot dat op

● Grote clausilia's (*Alinda biplicata*). Foto: Hans Vader.

een loopbeen van een reiger leek. Ik gaf deze en andere vondsten aan Wim mee voor determinatie bij zijn collega's in Leiden. Wim stuurde de vogelbotten naar vele deskundigen in Nederland. De meesten kwamen op blauwe reiger of roerdomp, maar twijfelden toch. Uiteindelijk stuurde Wim de botten naar Jørn Zeiler, archeoloog verbonden aan het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA). Hij is de grootste deskundige op het gebied van vogelbotten. Het bleken botten van een oehoe te zijn, bijzonder nieuws!

Voor mij was deze vondst zeker zo leuk als het bot van de bruine beer dat daar circa 15 meter vandaan was gevonden. Later vond ik daar nog meer oehoebotten en succesievelijk kwam de hele oehoe te voorschijn. Een nieuwe soort voor de AWD, maar wel een beetje late melding...

Bescherming

Uit alle vondsten blijkt dat de '1e stort' een unieke locatie is die bescherming verdient tegen ingrepen zoals vergraving, het rijden met zware voertuigen of het storten van zand. Het dichtgroeien van deze stuiflocatie vormt de beste bescherming van de schatten die de bodem hier herbergt, alhoewel er voor speurders naar geploegde akkers met aardewerkscherven en

oude botten dan wel niets meer te speuren valt.

Ten slotte

Op het hele tracé van het Van Limburg Stirumkanaal zijn tijdens en na het dempen van dit kanaal vele archeologische vondsten gedaan. Daarbij is op een aantal plaatsen vastgesteld dat er ook menselijke bewoning is geweest gedurende een periode van Late IJzertijd vanaf ca. 200 v. Chr. tot ca. 1400-1600 na Chr. Ook latere vondsten van pijpenkoppen tot rond 1830 laten zien dat er toen mensen hebben rondgelopen. Mogelijk zijn de bewoningsperiodes niet aaneengesloten geweest, omdat hoge waterstanden en later ook overstuivingen de bewoners tijdelijk verdreven. Maar duidelijk is dat er regelmatig gewoond en geboerd werd, en dat er vele diersoorten hebben geleefd, waaronder bijzondere als wild zwijn, edelhert, bruine beer en oehoe.

Ook is duidelijk dat overal waar in de duinen gegraven wordt, aandacht moet zijn voor de archeologie, want eigenlijk is nergens uit te sluiten dat die er niet is. Er valt nog veel te ontdekken!

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar de archeologen Wim Bosman, Wim Kuijper,

Ab Lagerweij, André Numan, Bert van der Valk en Jørn Zeiler, en naar de collega's van Wim van de Universiteit Leiden: Joyce van Dijk, Inge van de Jagt, Lisette Kootker en Andre Ramcharan.

Hans Vader (1940-2017). Dit artikel is eerder verschenen in *Fitis* 54(2)2018 inclusief uitgebreide literatuurlijst. Tekst ingekort door Antje Ehrenburg.

Literatuur

- BOSMAN, W., 2009. De smalle marge tussen wind en water, Archeologie en landschapsontwikkeling in de Van Limburg Stirumvallei. *Natuuronderzoek, Natuurberichten uit de AWD* (3): 1-5.
- KUIJPER, W.J., 2016. A late Holocene forest fauna with *Spermodea lamellata*, *Meridigera obscura* and *Cochlodina laminata* in the dunes of Noordwijk, The Netherlands. *Basteria* 80: 195-200.
- PLICHT, J. VAN DER, W.J. KUIJPER, I.K.A. VERHEIJEN, A. RAMCHARAN & T. VAN KOLFSCHOTEN, 2016. One of the last wild brown bears (*Ursus arctos*) in the Netherlands (Noordwijk). *Lutra* 59: 49-64.
- SPEK, V. VAN DER & M. VAN STRAATEN, 2017. Noordse woelmuis: nieuw in de Amsterdamse Waterleidingduinen. *Tussen Duin & Dijk* 16(2): 8-9.